

XUFOYONA IQTISODIYOT

Baxodirjon Nabiyeu Murodjon o'g'li

University of business and science

Iqtisodiyot tarmoqlari va soxalari

2306 -guruh

Annotatsiya

Ushbu maqolada xufoyona iqtisodiyot (soya iqtisodiyoti) tushunchasi, uning kelib chiqish sabablari va iqtisodiy tizimga ta'siri yoritilgan. Maqolada rasmiy statistikada aks etmaydigan iqtisodiy faoliyat turlari, ularning jamiyat rivojlanishiga salbiy ta'siri, soliqlardan bo'yin tovlash, noqonuniy savdo va yashirin mehnat bozori kabi omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, xufoyona iqtisodiyotning oldini olishda davlat nazorati, soliq siyosati va raqamli iqtisodiyotni joriy etishning ahamiyati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: xufoyona iqtisodiyot, soya iqtisodiyoti, noqonuniy faoliyat, soliqlardan bo'yin tovlash, yashirin daromad, raqamli iqtisodiyot, iqtisodiy xavfsizlik.

Hozirgi davrda iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish va milliy xavfsizlikni ta'minlashda xufoyona iqtisodiyot muammosi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Xufoyona yoki soya iqtisodiyoti — bu davlat hisoboti va nazoratidan chetda qolgan, rasmiy statistikada aks etmaydigan iqtisodiy faoliyat turlarini o'z ichiga oladi. Bunday faoliyatlar orasida soliqlardan bo'yin tovlash, noqonuniy savdo, yashirin mehnat bozori va rasmiy ro'yxatdan o'tmagan korxona faoliyatlari mavjud.

Xufoyona iqtisodiyotning kengayib borishi davlat byudjetiga tushumlarning kamayishiga, iqtisodiy tartibning buzilishiga va ijtimoiy tengsizlikning ortishiga sabab bo'ladi. Shu bois, uni aniqlash, o'lchash va oldini olish mexanizmlarini ishlab chiqish har bir davlat iqtisodiy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir.

O'zbekiston sharoitida ham xufoyona iqtisodiyotning ayrim ko'rinishlari kuzatiladi. So'nggi yillarda soliq tizimini isloh qilish, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va biznesni rasmiylashtirish jarayonlarini soddalashtirish orqali ushbu muammoni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu nuqtai nazardan, xufoyona iqtisodiyotning sabablari, oqibatlari va unga qarshi kurashish yo'llarini ilmiy jihatdan o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Xufoyona iqtisodiyot (soya iqtisodiyoti) jamiyatning barcha iqtisodiy tizimlariga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatuvchi murakkab hodisadir. U rasmiy iqtisodiyotdan yashirin faoliyat turlarini o'z ichiga oladi va ko'plab mamlakatlarda iqtisodiy rivojlanishga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. Xufoyona iqtisodiyotning asosiy xususiyati shundaki, u davlat nazoratidan chetda qoladi, soliqlar to'lanmaydi va statistik hisobotlarda qayd etilmaydi. Xufoyona iqtisodiyotning

shakllanishiga bir qator omillar sabab bo'ladi. Ulardan eng asosiysi — soliq yukining og'irligi va rasmiy ro'yxatdan o'tish jarayonlarining murakkabligidir. Ayrim tadbirkorlar ortiqcha soliqlar va byurokratik to'siqlardan qochish maqsadida o'z faoliyatini yashirin tarzda olib boradi. Shuningdek, korrupsiya, qonunchilikdagi bo'shliqlar, past darajadagi huquqiy madaniyat ham soya iqtisodiyotining kengayishiga xizmat qiladi. Xufoyona iqtisodiyotning tarkibiga quyidagi yo'nalishlar kiradi:

- Noqonuniy faoliyatlar: giyohvandlik vositalari savdosi, kontrabanda, noqonuniy ishlab chiqarish va xizmatlar.
- Yashirin mehnat bozori: rasmiy ro'yxatdan o'tmagan ishchilar, norasmiy to'lovlar, mehnat shartnomasiz bandlik.
- Soliqlardan bo'yin tovlash: rasmiy daromadni kamaytirib ko'rsatish, noqonuniy naqd pul aylanmasi.
- Kichik biznesni rasmiylashtirmaslik: litsenziyasiz faoliyat, noqonuniy ishlab chiqarish va savdo jarayonlari.

Xufoyona iqtisodiyotning kengayishi iqtisodiy tizim uchun jiddiy xavf tug'diradi. Birinchidan, u davlat byudjetiga soliq tushumlarini kamaytiradi, bu esa ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklaydi. Ikkinchidan, iqtisodiy raqobat muhitini buzadi, chunki norasmiy faoliyat yurituvchi subyektlar rasmiy korxonalarga nisbatan ustunlikka ega bo'ladi. Uchinchidan, xufoyona iqtisodiyot aholining turmush darajasini pasaytiradi, ishsizlikni oshiradi va ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi. Xufoyona iqtisodiyot korrupsiya va jinoyatchilikning o'sishiga olib keladi. Yashirin pul aylanmalari va noqonuniy bitimlar nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy tizimning barqarorligiga ham putur yetkazadi. Shu bois ko'plab davlatlar soya iqtisodiyotini kamaytirish uchun kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. O'zbekiston Respublikasida ham bu borada muhim islohotlar olib borilmoqda. Xususan, elektron soliq tizimining joriy etilishi, raqamli to'lov tizimlarining kengaytirilishi, shaffof statistik hisobotlar tizimini yaratish xufoyona iqtisodiyot hajmini qisqartirishga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, biznesni ro'yxatdan o'tkazish tartibining soddalashtirilishi va tadbirkorlik faoliyatiga oid qonunchilikning takomillashuvi ham muhim ijobiy natijalar bermoqda. Fuqarolarning iqtisodiy savodxonligini oshirish, soliq madaniyatini shakllantirish, davlat organlari faoliyatida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash ham xufoyona iqtisodiyotga qarshi kurashning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Xufoyona iqtisodiyot nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy muammo hamdir. Uni bartaraf etish uchun faqat davlat tomonidan emas, balki jamiyatning barcha qatlamlari — tadbirkorlar, ishchilar va fuqarolik jamiyati institutlari ham faol ishtirok etishi zarur. Shu tarzda, iqtisodiy tizimning shaffofligi, adolatlilik va barqarorligi ta'minlanadi.

Xulosa

Xufoyona iqtisodiyot – har bir davlatning iqtisodiy barqarorligiga tahdid soluvchi muhim omillardan biridir. U rasmiy iqtisodiy faoliyatdan tashqarida kechadigan jarayonlarni o‘z ichiga olib, davlat byudjetiga zarar yetkazadi, adolatli raqobat muhitini buzadi va ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi. Shu bois, bu hodisaga qarshi kurashish har bir mamlakat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi lozim. Xufoyona iqtisodiyotning oldini olish uchun, eng avvalo, soliq tizimini soddalashtirish, byurokratik to‘siqlarni kamaytirish, tadbirkorlik muhitini yaxshilash va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish zarur. Shuningdek, aholi va tadbirkorlar o‘rtasida iqtisodiy savodxonlikni oshirish, qonunlarga rioya etish madaniyatini shakllantirish ham katta ahamiyatga ega.

O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi, soliq va bojxona tizimlarining elektronlashtirilishi, shaffoflikni oshirish orqali xufoyona iqtisodiyot hajmini kamaytirish mumkin. Demak, xufoyona iqtisodiyotga qarshi samarali kurash – bu davlat organlari, biznes subyektlari va fuqarolarning o‘zaro hamkorligiga asoslangan jarayondir. Iqtisodiy faoliyatning ochiqligi va qonuniyligi ta’minlanadi, iqtisodiy xavfsizlik mustahkamlanadi hamda mamlakatning barqaror taraqqiyotiga zamin yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abulqosimov H.P. Davlatning iqtisodiy xavfsizligi. O‘quv qo‘llanma. – T.: Akademiya, 2012. – 320 b.
2. Abulqosimov H.P. O‘zbekistonda ishbilarmonlik muhitini yaxshilash va kichik tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash yo‘nalishlari. Monografiya. – T.: Ilmiy-Texnika Axboroti-Press, 2017. – 208 b.
3. Abulqosimov H.P., Abulqosimov M.H. Iqtisodiyotga oid atama va tushunchalarning izohli lug‘ati. – T.: “ABU MATBUOT-KONSALT”, 2017. – 628 b.
4. Abulqosimov H.P., Abulqosimov M.H. Iqtisodiy xavfsizlik: nazariya va amaliyot. O‘quv qo‘llanma. – T.: Noshirlik yo‘gdusi, 2019. – 620 b.
5. Aydynyan R., Gilinskiy Ya. Funktsionalnaya teoriya organizatsii i organizovannaya prestupnost. S. 63.
6. Artxashastra, yoki Siyosat ilmi / Sanskrit tilidan tarjima: S.F. Oldenburg, F.I. Shcherbatskiy, E.E. Obermiller, A.I. Vostrikov, B.V. Semichov. Nashrni tayyorlagan V.I. Kal’yanov. Izohlar: V.I. Kal’yanov. Ko‘rsatkichlar: V.G. Erman. Tahrir hay’ati: V.V. Struve (mas’ul muharrir), B.A. Larin, V.I. Kal’yanov, I.P. Baykov. M.–L.: Izdaniye Akademii Nauk SSSR, 1959. – 796 b.